

Fotografia de JHDT extreta de Stock Images LLC

LA LLIÇÓ OBLIDADA DE WITTGENSTEIN

Ray Monk

Traducció d'Àlex Agustí-Polis

A continuació, trobareu un article de Ray Monk, professor emèrit de filosofia a la Universitat de Southampton (Regne Unit) i autor de diversos llibres sobre Ludwig Wittgenstein i Bertrand Russell. L'article se centra en el desacord de la filosofia de Wittgenstein en relació amb el científicisme dominant en el nostre temps. Tot i que es va publicar originàriament l'any 1999 a Prospect, encara és vigent, tal com també ho és el pensament de Wittgenstein.

Ludwig Wittgenstein és considerat per molts, jo mateix inclòs, el més gran filòsof d'aquest segle. Les seves dues grans obres, el *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) i les *Investigacions filosòfiques* (publicada pòstumament el 1953), han contribuït amb escreix a conformar els desenvolupaments posteriors de la filosofia, especialment en la tradició analítica. La seva personalitat carismàtica ha fascinat artistes, dramaturgs, poetes, novel·listes, músics i fins i tot cineastes, de manera que la seva fama s'ha estès molt més enllà dels límits de la vida acadèmica.

I, tanmateix, en cert sentit, el pensament de Wittgenstein ha deixat molt poca petja en la vida intel·lectual d'aquest segle. Tal com ell mateix fa notar, el seu estil de pensament està en desacord amb l'estil que domina la nostra època actual. La seva obra s'oposa, com va dir una ocasió, a «l'esperit que informa el vast corrent de civilització europea i americana en què tots ens trobem». Gairebé cinquanta anys després de la seva mort, podem veure, més clarament que mai, que la sensació de nedar a contracorrent li estava justificada. Si volguéssim una etiqueta per descriure aquesta marea, la podríem anomenar «científicisme», la visió que cada pregunta intel·ligible té una solució científica o no en té cap. És contra aquesta visió que Wittgenstein va plantar cara.

El científicisme pren moltes formes. En les humanitats, es pretén que la filosofia, la literatura, la història, la música i l'art es puguin estudiar com si fossin ciències, amb els «investigadors» obligats a explicar les seves «metodologies», una pretensió que ha donat lloc a quantitats enormes d'escriptura

acadèmica dolenta, caracteritzada per una teorització fal·laç, una especialització fingida i pel desenvolupament de vocabularis pseudotècnics. Wittgenstein hauria vist aquests desenvolupaments i hauria plorat.

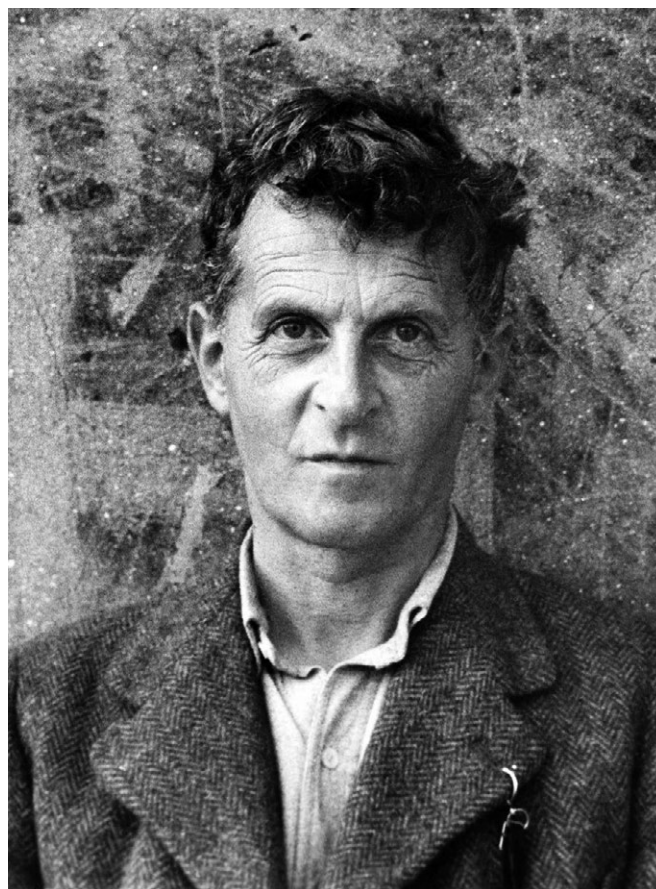
Hi ha moltes preguntes a les quals no tenim respostes científiques, no perquè siguin misteris profunds i impenetrables, sinó simplement perquè no són preguntes científiques. Aquí s'inclouen preguntes sobre l'amor, l'art, la història, la cultura, la música, tot de preguntes que, de fet, es relacionen amb l'intent d'entendre'ns millor a nosaltres mateixos. Avui dia hi ha la sensació generalitzada que el gran escàndol del nostre temps és que manqui una teoria científica de la consciència. I hi ha un gran esforç interdisciplinari, que inclou físics, informàtics, psicòlegs cognitius i filòsofs, per tal de trobar respostes científiques sostenibles a les preguntes: «què és la consciència?» i «què és el jo?». Un dels principals competidors en aquest camp abarrotat és la teoria promoguda pel matemàtic Roger Penrose, segons la qual un corrent de consciència és una seqüència orquestrada d'esdeveniments físics quàntics que tenen lloc al cervell. En la teoria de Penrose, un moment de consciència és produït per una subproteïna del cervell anomenada tubulina. La teoria és, segons admet el mateix Penrose, especulativa, fet que a molts sembla estranyament inversemblant. Però suposem que descobrim que la teoria de Penrose fos certa, en resultaria que ens entendríem millor a nosaltres mateixos? És una teoria científica, l'únic tipus de comprensió?

Doncs bé, us podeu preguntar, de quina altra mena n'hi ha? La resposta que hi dona Wittgenstein és, crec, el seu més gran assoliment i el més ignorat. Tot i que el pensament de Wittgenstein va patir canvis entre els seus primers treballs i els posteriors, la seva oposició al científicisme va ser una constant. «La filosofia», escriu, «no és una teoria, sinó una activitat». No tracta d'aconseguir la veritat científica, sinó la claredat conceptual. En el *Tractatus*, aquesta claredat s'aconsegueix mitjançant una correcta comprensió de la forma lògica del llenguatge, que, un cop aconseguida, està destinada a romandre inexpressable, el que durà Wittgenstein a comparar les seves pròpies proposicions filosòfiques amb una escala que es llença quan ja s'ha utilitzat per pujar-hi.

En el seu treball posterior, Wittgenstein va abandonar la idea de forma lògica i amb ella la noció de veritats inefables. En aquell moment creia que la diferència entre la ciència i la filosofia era la que hi ha entre dues formes diferents d'enteniment: la teòrica i la no-teòrica. La comprensió científica es dona mitjançant la construcció i la prova d'hipòtesis i teories; la comprensió filosòfica, en canvi, és decididament no-teòrica. El que cerquem en filosofia és «la comprensió que consisteix a veure connexions».

La comprensió no-teòrica és el tipus de comprensió que tenim quan diem que entenem un poema, una peça musical, una persona o fins i tot una frase. Prenem el cas d'un nen que aprèn la seva llengua materna. Quan comença a entendre el que se li diu, és perquè ha formulat una teoria? Podríem dir-ho així, si ens agrada —i així ho han dit molts lingüistes i psicòlegs—, però és una forma desencaminada de descriure el que està passant. El criteri que fem servir per dir que un nen entén el que se li diu és que es comporta adequadament: demostra que entén la frase «llença aquest paper a la paperera», per exemple, tot obeint les instruccions.

Un altre exemple proper al quid de Wittgenstein és el d'entendre la música. ¿Com es demostra la comprensió d'una peça musical? Doncs bé, potser tocant-la expressivament, o utilitzant el tipus de metàfora adequada per descriure-la. ¿I com s'explica què és «tocar expressivament»? El que cal, diu Wittgenstein, és «una cultura»: «Si algú es cria en una cultura determinada i després reacciona a la música de tal i tal altra manera, pots ensenyar-li l'ús de la frase “tocar expressivament”». El que aquesta mena de comprensió requereix és una forma de vida, un conjunt de pràctiques compartides en comunitat, juntament amb l'habilitat d'escoltar i veure les connexions que fan els practicants d'aquesta forma de vida.

Fotografia Ludwig Wittgenstein

El que és cert de la música també ho és del llenguatge ordinari. «Entendre una frase», diu Wittgenstein en les *Investigacions filosòfiques*, «és més semblant a entendre un tema musical de què podem pensar». Entendre una frase requereix, així com la participació en la forma de vida, el «joc del llenguatge» al qual hom pertany. La raó per la qual els ordinadors no entenen les frases que processen no és perquè no tinguin prou complexitat neuronal, sinó que no són, ni poden ser, participants de la cultura a la qual pertanyen les frases. Una oració no adquireix sentit per la correlació, una a una, de les seves paraules amb objectes del món; adquireix sentit mitjançant l'ús que d'ella se'n fa en la vida comunitària dels éssers humans.

Tot això pot semblar trivialment cert. El mateix Wittgenstein va descriure la seva obra com una «sinopsi de trivialitats». Però quan pensem filosòficament som susceptibles d'oblidar aquestes trivialitats i, així, acabar en un estat de confusió, imaginant-nos, per exemple, que ens entendrem millor si estudiem el comportament quàntic de les partícules subatòmiques dins del cervell de cadascú, una creença anàloga al convenciment que un estudi de l'acústica ens ajudarà a entendre la música de Beethoven. Per què necessitem recordar les trivialitats? Perquè estem embuixats pel pensament que si ens falta una teoria científica d'alguna cosa, ens manca del tot la seva comprensió.

Una de les diferències crucials entre el mètode de la ciència i la comprensió no-teòrica que s'exemplifica en la música, l'art, la filosofia i la vida ordinària és que la ciència té com a objectiu un nivell de generalització que necessàriament

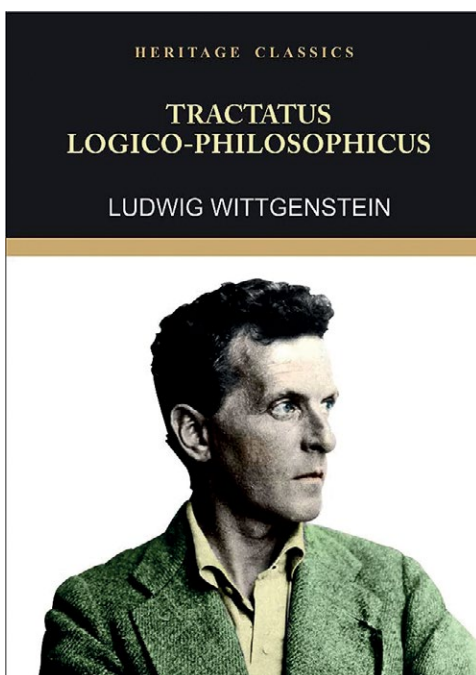
eludeix aquestes altres formes de comprensió. És per això que la comprensió de les persones no pot ser mai una ciència. Entendre una persona és saber dir, per exemple, si vol dir el que diu o no, si les seves mostres de sentiments són genuïnes o fingides. ¿I com s'adquireix aquesta mena de comprensió? Wittgenstein planteja aquesta qüestió al final de les *Investigacions filosòfiques*. «Hi ha», pregunta, «alguna cosa com el "judici expert" sobre la genuïtat de les mostres de sentiments?» «Sí», respon, «n'hi ha».

Però l'evidència en què es basen aquests judicis experts sobre les persones és «imponderable», resistent a la formulació general característica de la ciència. «L'evidència imponderable», escriu Wittgenstein, «inclou subtileses de mirada, de gest, del to. Puc reconèixer una mirada amorosa genuïna, distingir-la d'una d'impostada... Però potser soc totalment incapaç de descriure'n la diferència... Si fos un pintor molt talentós, podria representar la mirada genuïna i la fingida en imatges».

Però el fet que ens trobem davant d'imponderables no ens hauria de desencaminar a creure que qualsevol declaració de la comprensió de les persones hagi de ser fingida. Quan Wittgenstein, en una ocasió, estava parlant de la seva novel·la preferida, Els germans Karamàzov, amb Maurice Drury, Drury va dir que li semblava impressionant el personatge del pare Zòsim. De Zòsim, Dostoievski escriu: «Es deia que... havia absorbit tants secrets, penes i confessions a la seva ànima que al final havia adquirit una percepció tan fina que podia distingir, a simple vista, per la cara d'un estrany per què havia vingut, què volia i quina mena de turment li torturava la consciència». «Sí, és ben cert», va dir Wittgenstein, «que hi ha hagut gent així, que podia veure directament les ànimes d'altres persones i aconsellar-les».

«Un procés intern necessita criteris externs», diu un dels aforismes més citats de les *Investigacions filosòfiques*. És menys freqüent que ens adonem de l'èmfasi que Wittgenstein va posar en la necessitat d'una percepció sensible d'aquells «criteris externs» en tota la seva imponderabilitat. I on es troba una sensibilitat tan aguda? Normalment, no pas en les obres dels psicòlegs; sinó en les dels grans artistes, músics i novel·listes. «La gent d'avui», escriu Wittgenstein a *Cultura i valor*, «pensa que els científics existeixen per instruir-los; els poetes, els músics, etc., per donar-los plaer. La idea que aquests darrers tenen alguna cosa a ensenyar-los, no se'ls acudeix».

En un moment com aquest en el qual les humanitats estan obligades institucionalment a fer-se passar per ciències, necessitem més que mai les lliçons sobre la comprensió que Wittgenstein —i les arts— ens han d'ensenyar.

Portada del llibre *Tractatus Logico-Philosophicus* de Ludwig Wittgenstein